

Kadriye YILMAZ*-Emine Candan İRİ**
Hatice GEZER***

Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn'unda Anlatı Düzlemleri

Analysis Levels in Leyla vü Mecnun Written by Fuzuli

ÖZET

Anlatı biliminin temel konularından biri, anlatı düzlemlerinin (Fr.niveau narratif) sağlam bir şekilde tespitidir. Bu, "anlatanın dünyası" (kurgusal olmayan bildirişim düzeyi) ile "anlatılanların dünyası"nın (kurgusal söylem yahut eylem düzeyi) birbirinden ayrılması ihtiyacının bir sonucudur. Yazarın fikri ve kahramanların fikirleri arasındaki farkların ortaya konulmaması hikâye incelemelerinde karışıklığa sebep olabilmektedir. Ayrıca *anlatılanların dünyasının* kendi içinde yeni *yan ve alt düzlemler* oluşturduğu göz önünde bulundurulmayıp bunların ayrı ayrı tespiti yapılmadığında bu karışıklık daha da artmaktadır. Hikâye analizlerinin doğru bir biçimde gerçekleştirilmesi için bu ve bu gibi düzlemlerin farklarının ortaya konulması zorunlu görünmektedir. Bu yazıda Türk ve dünya edebiyatının başlıca aşk hikâyelerinden biri olarak kabul edilen Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinin anlatı düzlemleri tespit edilmiş ve bu düzlemlerin tahkiyedeki fonksiyonları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anlatı Bilimi, Anlatı Düzlemleri, Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn.

ABSTRACT

The determination of narration levels in a proper way is one of the main points of narratology. This is a consequence of the need to separate the "world of the narrator" (nonfictional level of communication) and the "world of the described" (fictional discourse or level of action). The problems in revealing differences between the author's idea and characters' ideas can lead to confusion in the story analyses. Moreover, this confusion further increases when the fact that world of the described creates new side and sub-levels in itself, isn't taken into consideration and they aren't separately detected. For story analyses to be performed correctly, it seems necessary to reveal differences between this and such levels. In this paper, the narration levels of Fuzûlî's *Leylâ vü Mecnûn* which is accepted as one of the major love stories of Turkish and world literature, are determined and the functions of these levels in narration are introduced.

Keywords: Narratology, Narration Levels, Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn.

* Yazışılan Yazar/Correspondence Author Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Isparta, kyilmaz32tr@gmail.com

** Yazar/Author Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Isparta, eminecandaniri@sdu.edu.tr

*** Yazar/Author Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. haticegezer32@gmail.com

Giriş

Leylâ ile Mecnûn aşkı, Arap, Fars ve Türk edebiyatı sahasında farklı şairler tarafından hikâye edilmesine rağmen Türk edebiyatında Fuzûlî (ö.993/1556) ile özdeşleştirilmiş ve Türkçenin şaheserleri arasına girmiştir. Mesnevi formunda yazılan *Leylâ vü Mecnûn* (yazılış tarihi 942/1535), toplam 3086 beyittir¹. Bu ölümsüz âşıkların gerçekte var olup olmadığına dair farklı düşünceler olmakla birlikte araştırmacıların konu hakkında kesin bir sonuca varamadıkları görülür (Levend 1959: 2). Genellikle Emevîler döneminde Abdülmelik b. Mervan'ın hilafeti zamanında Necd'de yaşadığı tahmin edilen Kays bin Mülevvah Âmirî (Mecnûn)'nin, Leylâ binti Sa'd Âmirîye'ye hissettiği gerçek bir aşk öyküsüne dayandırılmasına rağmen, ayrı ayrı teşekkür eden olay ve rivâyetlerin *Leylâ ve Mecnûn* anlatısında birleştiği görüşü akla daha yakın bulunmaktadır (Ayan 2011: 9). Ancak hikâyenin kökenine dair bulgular, henüz netleşmiş değildir. Şimdilik yedinci yüzyıla kadar götürülmekle birlikte İslâm öncesi hatta Milattan Önce 4000'lere, Sümer (Tekin 2009: 185) ve Asur (İpekten 1996: 43) kaynaklarına dayandırıldığı da görülmektedir. Fuzûlî'nin, Fars ve Türk kültürlerinde yüzyıllardır geliştirilen efsaneyi ideale ulaştırdığı anlatısı, minyatür², opera, piyes, sinema gibi çeşitli sanatlara kaynaklık etmiştir.

Eserinin, Kanûnî'nin Bağdat seferi sırasında tanıştığı Taşlıcalı Yahyâ (ö. 990/1582) ve Hayâlî Bey (ö. 964/1556-57)'in teşviki ile yazıldığını (942/1535'te) mesnevisinde ("Bu sebep-i nazm-ı kitâbdır ve bâis-i irtikâb-ı azâbdır" başlıklı bölüm) şöyle nakleder³:

Lutf ile dediler ey sühan-senc
Fâş eyle cihâna bir nihân genc
Leylî Mecnûn Acemde çokdur
Etrâkde ol fesâne yokdur
Takrîre getir bu dâstânı
Kıl tâze bu eski bûstânı (383-385)

383. Ey söz tartmasını bilen, lutfen
cihâna bir gizli hazineyi aşkâra eyle! /
384. Leylâ ile Mecnûn, Acemde çoktur.
Türkler arasında bu efsane yoktur / 385.
Bu destanı yaz. Bu eski bahçeyi tazele!
(s. 76).

Ancak onun bu yoldaki asıl ilham kaynağı, Nizâmî-i Gencevî (ö. 611/1214 [?])'dir. Sadece onun değil Türk edebiyatının hemen bütün mesnevi yazarlarının modeli ve "cevap"⁴ vermeye zorunlu hissettiği şair odur⁵. Fuzûlî, kendinden neredeyse üç yüz elli yıl önce, aynı aşkı Fars dilinde kaleme alan (584/1188) bu Türk şairini üstat kabul ettiğini hikâyenin güçlüğü ile ilgili onun, Leylâ ve Mecnûn'undaki sözlerini (Nizamî 2001: 29-

¹ İncelemede Hüseyin AYAN'ın günümüz Türkçesini de dâhil ederek hazırladığı *Fuzûlî Leylâ ve Mecnûn* (ilk baskı 1981, kullanılan 5. baskı 2011) esas alınmıştır. Verilen beyit sayısı, alıntılarının sonunda gösterilen numaralar ve açıklamalar da Ayan'a aittir. Mesnevinin metninin tamamına yer veren son çalışma, Muhammet Nur Doğan tarafından günümüz Türkçesine aktarılan minyatürlü neşirdir ve beyit sayısı 3098'dir (Doğan 1996). Yeni harflerle ilk çalışma olan Necmettin Halil ONAN'ın *Fuzûlî Leylâ ile Mecnûn* adlı tenkitli metninde (1956) ise mesnevinin beyit sayısı, 3095'tir.

² Leylâ ve Mecnûn minyatürleri konusunda bilgi için bkz. Araç 2014: 31-46.

³ Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*'u bu şairlerle karşılaşması ve Bağdat'ın alınmasından bir yıl sonra tamamlarak Bağdat ve Halep Beylerbeyi Üveys Paşaya sunmuştur (İpekten 1996: 42).

⁴ Klasik edebiyatta mesnevîde "nazîre" bahsi için bkz. Köksal 2006: 17, 22.

⁵ Nizamî ile birlikte Hatifi'nin de onu etkilediği 1922 yılındaki doktora tezinde ilk defa Ali Nihat Tarlan tarafından ortaya konulmuştur (Tarlan 1922: 159-163).

30) de kullanarak mesnevisinin başında şöyle dile getirir:

Billâh ki ne hûş demiş Nizâmî
Bu bâbda hatm edip kelâmı
Esbâb-ı sühan neşât u nâzest
Zîn her dû sühan bahâne-sâzest
Meydân-ı sühan ferâh bâyed
Tâ tab' der û hüner nümâyed
Dergermî-i rîk ü sahtî-i kûh
Tâ çend sühan reved be-enbûh
Bir iş ki kılır şikâyet ustâd
Şâgirde olur rucûu bîdâd (393-397)

393. Billâhı, bu işde Nizâmî, sözü bitirip ne güzel demiş: 394-396. Söze sebep olan şeyler: neş'e ve nazdır. Her ikisinden de maksad, yapabilmektir. Söz meydanı geniş olmalıdır, İnsan tabîatı orada hüner gösterebilsin diye! dağın sertliğinden, kumun sıcaklığından halka kadar birkaç söz gidebilsin diye! / 397. Ustad bir işten şikâyet ederse, öğrenciye müracaat etmek zulumdür. (s.77-78).

Resim 1- Fuzûlî. Meşâ'irü'ş-şu'arâ, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 772, y.532.

Esasen Fuzûlî'nin (Fr. auteur) mizacının da -Nizâmî'den aktardığı üzere- dağın sertliği ve kumun sıcaklığını taşıyan bu çöl efsanesine uygunluğu, bunalımını kahramanında hissettirdiği sahnelerde açıkça görülmektedir (Kaplan 1996: 145, Kahraman 2011: 186). O, Mecnûn karakterini kendi kimliğinden yola çıkarak şekillendiren bir anlatıcı (Fr. narrateur) rolündedir. Dîvânındaki gazellerinde Mecnûn'u sık sık anması hatta zaman zaman onunla boy ölçüşmesi aynı durumun bir göstergesi olarak yorumlanabilir⁶.

⁶ Fuzûlî'nin Dîvânı'nda Mecnûn'u andığı bu beyitlerden bazıları şunlardır (Gölpınarlı tsz: 42, 43, 53, 56):

Fuzûlî il seni Mecnun'dan artık der melâmetde
Bunû münkir değil Mecnun dahî ma'küle kaaildir
Sürdü Mecnûn nevbetin şimdi benem rüsvâ-yı ışk
Doğru derler her zamân bir âşıkın devrânıdır
Esîr-î derd-i ışk u mest-i câm-ı hüsn çok ammâ
Biziz meşhûr olan Leylî sanâ Mecnûn banâ derler

Kısa birer mesnevi olan *Sâkînâme* -diğer adıyla *Heft Câm*- (327 beyit) ve *Beng ü Bâde* (444 beyit) hâriç tutularsa- *Leylâ ile Mecnûn*'un, yazdığı son ve en uzun mesnevi olması, şairi için eserin nihaî bir noktada bulunduğunu göstermektedir.

Resim 2- Takdim Sayfası, Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, y.1b. Bibilothèque Nationale de France, Turc 316. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84272029/f10.item.r=turc%20316>

Mesnevi, yüz on dokuz bölüm olarak kurulmuştur. Seci içinde seci (sec-ender-sec) örneği küçük bir önsöz (“Dîbâçe-i Kitâb-ı Leylâ vü Mecnûn”) ve ardından gelen üç rubai ile başlar. Bundan sonra hamd, tevhid ve münacat konularına geçilir. Kaside şeklinde bir tevhid (19 beyit), Allah’ın varlığının zorunluluğu (28 beyit), kendi câhilliğini ortaya koyma ve kötülüğünü kabullenme (28 beyit), peygamberimizin sıfatları (45 beyit) ve Mirâc (41 beyit)in ardından yine kaside formu (Hz. Peygamber övgüsü, 19 beyitlik nat)na dönüş yapılır. Bunları sâkî kesitleri (96 beyit olup *kudret ve kuvvetin noksanlığını özürle arz etme, sâkî-nâme, meclisin sâkîsine şarab için sesleniş, bir yolla nefsi kırmak ve asrın padişahını övmeye başlangıç*) takip eder. Hikâyenin başında yer alan bu yapı, Kanunî Sultan Süleyman için kaleme aldığı bir kaside ile tamamlanır (Levend 1959: 238) ve Leylâ ve Mecnûn’un aşk hikâyesi (çekirdek hikâye), “Bu tuğrâ-yı misâl-i mahabbetdir ve dîbâçe-i dîvân-ı mihnetdir” başlıklı on sekizinci bölümde başlar.

Peş peşe gelen 3 rubai ve aralara serpiştirilen 3 kaside ile mesnevi formunun ilk 436 beyitteki ihlâli, asıl hikâye bölümünde gazel (24 adet) ve murabba (2 adet) formuna geçişlerle de devam ettirilecektir (Ayan 2011: 13). Böylece (rubai, kaside, gazel, murabba), mesnevideki monotonluk da kırılmaktadır.

***

Mesnevinin modern araştırmaların *hikâye düzlemlerindeki seviye değişimi* (Fr. niveau narratif) bakımından incelenmesi, ana planına ulaşılmasını ve benzer tipteki diğer

Mende Mecnûn’dan füzûn aşıklığı isti’dadı var
Aşık-ı sâdik benem Mecnûn’un ancak adı var

metinlerle bağ kurulmasını sağlayacaktır. Kullanılan hikâye etme düzlemlerinin tespitinin ve varılan sonuçların, eserin “hikâye etme” bilimindeki (naratoloji) değerini belirlemedeki katkısı gözden kaçırılmamalıdır. Gerçekte *yazarın dünyası* ile *anlatılanların dünyası*, görünmez ama kesin hatlarla varlığını her hikâyede hissettirmektedir. Tahkiye düzlemlerinin bulunması, bu iki dünyayı birbirinden ayırma zorunluluğunun bir sonucudur. Ancak yazar ile kahramanların düşüncelerinin ayırt edilip buldukları düzlemlerin ve bu düzlemlerde anlatıcının rolünün belirlenmesi, bakış açısı, zaman gibi hikâye etme biliminin incelikli konularıyla da bağ kurmayı gerektirir. Basit ama gözden kaçabilen temel nokta, kahraman olarak içinde yer alsın ya da almasın anlatıcı tarafından yapay bir dünya kurgulandığı ve bunun onun kendi varlığının dışında olduğu gerçeğidir. Ayrıca anlatıcı, anlattığı nesnelere ve şahıslarla her zaman aynı seviyede kalmayabilir. Dahası hikâyenin içinde kurulan ikinci, üçüncü ve daha fazla hikâye ile yeni yan ve alt düzlemler de yaratılmış olabilir. Buna göre başlıca şu üç tahkiye düzlemi ihtimali ortaya çıkar:

“I) Hikâye İçi [D]üzlemi: (intradiégétique düzlem) : Birinci anlatıda yer alan olaylardır. Bu anlatıdaki olaylar ve şahıslar “hikâye içi” (intradiégétique) olay ve şahıslardır.

II) İç Hikâye [D]üzlemi: (métadiégétique düzlem) : İkinci anlatıda yer alan olaylardır. Bu ikinci anlatı, birinci anlatının bir şahsı tarafından anlatılır.

III) Hikâye Dışı [D]üzlemi (extradiégétique düzlem) : Edebî bir anlatının şekil kazandığı, redaksiyonunun yapıldığı düzlemdir. Bu durumda birinci anlatı “hikâye dünyası dışı” (extradiégétique) bir anlatıcı tarafından anlatılır” (Filizok 2017a: 1-2).

Kısaca anlatı, tek hikâye düzlemi/katmanından (*i. d.*)⁷ oluşabildiği gibi alt hikâye/hikâyelerin yer aldığı katmanlarla (*m. d.*) da kurulmuş olabilir. Anlatının dış katman/katmanlara (*e. d.*) sahip olma olasılığı da diğer bir durumdur. Anlatıcının olaylardaki konumu (olayın dış *hétérodiégétique* ya da içinde *homodiégétique* olması) da hesaba katıldığında şöyle bir tablo ile karşılaşılmaktadır⁸:

⁷ Hikâye katmanları bundan sonraki bölümlerde şu şekilde kısaltılmıştır: **1) i. d.** : Hikâye içi düzlemi (*intradiégétique düzlem*), **2) m. d.** : İç hikâye düzlemi (*métadiégétique düzlem*) **3) e. d.** : Hikâye dışı düzlemi (*extradiégétique düzlem*)

⁸ Tablo, Filizok, Rıza. 2017b. “Hikâye Etme Bilimi”. <http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=478> (Erişim tarihi: 19.07.2017) sayfa 8’den alınmıştır.

Hikâye Etme Düzlemi (Niveau narratif) / Anlatıcı ilişkileri		
Hikâye / Anlatıcı ilişkisi	Tahkiye (Hikâye etme) Dışı Anlatıcı Extradiégétique	Tahkiye (Hikâye etme) İçi Anlatıcı Intradiégétique
Hikâye Dışı Anlatıcı Anlatıcı "hayâl dünyası" dışındadır (Hétérodiégétique)	Anlatıcı, birinci anlatının anlatıcısıdır, ama bu hikâyenin içinde yer almaz	Anlatıcı çerçeveli bir hikâye anlatır ama bu çerçeveli hikâyenin içinde yer almaz.
Hikâye İçi Anlatıcı Anlatıcı "hayâl dünyası"nın içindedir (Homodiégétique)	Anlatıcı içinde yer aldığı birinci anlatıyı anlatır.	Anlatıcı çerçeveli bir hikâye anlatır ve bu hikâyede kendisi de bulunur.

Tablo 1- Hikâye Etme Düzlemleri ve Anlatıcı İlişkileri.

Sözü edilen bu hikâye etme düzlemleri (Jahn 2012: 55-60), Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde ustaca kullanılmıştır. Mesnevi, sadece Leylâ-Mecnûn aşkının hikâyesi (*matris*) olmayıp bu anlatıyla birlikte sâkî-Fuzûlî hikâyesi de eserde ayrı bir anlatı (*hypo-narrative*) olarak yeni bir düzey oluşturmaktadır (*bu düzey e. d. 'dir*).

Asıl anlatıda bir çerçeve görevi üstlenen bu ilk düzey (sâkî-Fuzûlî hikâye düzeyi, beyit 264-436), Leylâ-Mecnûn'un hikâyesine (437. beyit) geçmeden bir ön hikâye olarak başlatılır⁹ ve sonrasında da zaman zaman bu düzeye geçilmeye ("Tamâm-ı Sühân"lar ve bölüm: 18, 36, 44, 54,67, 87, 108¹⁰) devam edilir. Bu iki anlatı düzeyi (*i. d.* ve *e. d.*), mesnevi boyunca birbirine sarmal olarak ilerler. Sâkî-Fuzûlî düzeyinde, sâkîye, Fuzûlî tarafından anlatılan Leylâ ile Mecnûn aşkının hikâyesi, sâkînin cevabıyla son bulur. Bu cevap bölümü, düzeyi de sonlandırma işlevine sahiptir. Buna göre eserde şu iki temel zaman akışı bulunur: *Tahkiye zamanı* ve *asıl hikâyenin zamanı*. Anlatıcı, hüznü bir anında sadece sâkînin kaldığı mecliste, Leylâ ve Mecnûn aşkının hikâyesini ona anlatmaya başlar. Sâkîye hitapları ve hikâye ediş aktüel zamana, "şimdi"ye bağlı, asıl hikâye zamanı ise "geçmiş"e aittir. Anlatıcı bir taraftan bize *tahkiye ânını* anlatırken bir taraftan da asıl hikâyeyi anlatmaktadır. Yani asıl hikâye, tahkiye ânının hikâyesi içine yerleştirilmiştir. Bu durumda anlatıcı birinci hikâyenin içinde, asıl hikâyenin ise dışındadır.

Sâkî ile anlatıcının hikâyesinde anlatıcı, Fuzûlî'nin kendisi ile eşleşir ve burada konuşan, Fuzûlî'nin yerini alır ve "hayâl dünyası"nın içinde bir kahraman olduğundan *hikâye içi anlatıcı* (homodiégétique) konumundadır. Bu düzeyde (*e. d.*) sâkî, dinleyici konumunda olup her ne kadar olaylar sadece ona anlatılıyormuş izlenimi verilse de aslında zımnî okuyucu (*implied reader*)nın da yerini tutar. Yani Leylâ ve Mecnûn

⁹ Hamid Araslı tarafından hazırlanan *Leylâ ve Mecnûn* neşrinde ve Hüseyin Ayan'ın hazırladığı metinde, bu bölümlerin "Sakinâme" başlığı ile gösterilmesi, eserin katmanlarını gösteren bir ipucudur. Ayan'ın neşrinde "Sâkî-nâme" başlığı, 287. beyitte başlar. Sâkî rolünün görüldüğü ilk beyit ise, 264'tür. Bundan dolayı bu düzleme başlangıç olarak 264. beyti kabul etmek daha doğru olacaktır.

¹⁰ Mesnevinin "Dibâçe-i Kitâb-ı Leylâ vü Mecnûn" başlığını taşıyan birinci bölümü, ilk sıra olarak kabul edilmiştir.

mesnevisi tek bir seviyede ilerletilen bir metin örneği olmayıp Leylâ-Mecnûn ve sâkî-Fuzûlî olarak adlandırabileceğimiz iki düzeye sahip (*i. d.* ve *e. d.*) bir metindir. Her iki düzeyde de olaylar aynı, ancak tahkiye seviyesi-anlatıcı ilişkisi farklılık gösterir. Leylâ-Mecnûn düzeyinde olaylar, anlatıcı tarafından doğrudan nakledilirken, sâkî-Fuzûlî düzeyinde diğer düzeyde gerçekleşen/gerçekleşecek olaylar, seviye değiştirilerek sâkîye nakledilir. Ayrıca vakadan çok olayların uyandırdığı/uyandıracağı etki de özetlenir. Sâkî düzleminde anlatıcı, hikâyenin içinde (*homodiégétique*), Leylâ-Mecnûn seviyesinde ise dışındadır (*hétérodiégétique*). Anlatıcının hikâye ve tahkiye/hikâye etme düzlemleri ile olan bu ilişkileri şu şekilde gösterilmiştir¹¹:

		Hikâye-Anlatıcı ilişkileri	Tahkiye Düzlemi-Anlatıcı ilişkileri
1	Sâkî-Fuzûlî düzeyi	Homodiégétique Hikâye İçi Anlatıcı Anlatıcı "hayâl dünyası"nın içinde	Extradiégétique Tahkiye Dışı Anlatıcı Anlatıcı içinde yer aldığı birinci anlatıyı anlatmakta
2	Leylâ-Mecnûn düzeyi	Hétérodiégétique Hikâye Dışı Anlatıcı Anlatıcı "hayâl dünyası"nın dışında	Intradiégétique Tahkiye İçi Anlatıcı Anlatıcı içinde yer almadığı çerçeveli bir hikâye anlatmakta

Tablo 2- Leylâ ve Mecnûn'da Hikâye-Tahkiye ve Anlatıcı İlişkileri.

Meclis dağıldıktan sonra sâkî ile başbaşa kalan Fuzûlî'nin ondan şiirini dinlemesini istediği -bu okuyucuya da bir davettir - sahnelerini içeren sâkî-Fuzûlî düzeyi (*e. d.*) şöyle başlar:

*Bu arz-ı adem-i kudretdir
ve özr-i fakd-i kuvvettir ki beyan olunur*
Ârâyiş-i sohbet eyle sâkî
Ver bâde mürüvvet eyle sâkî
Bir câm ile kıl dimâğımı ter
Lutf eyle bir iltifât göster
Gam merhalesinde kalmışam ferd
Ne yâr ne hem-nişîn ne hem-derd
Hem-cinslerim temâm gitmiş
Söz mülkünden nizâm gitmiş
Bu bezmde kalmışız sen ü ben
Bu bezmi gel edelim müzeyyen
Sen ver bâde men eyleyem nûş
Ben nazm okuyam sen ana tut gûş
(264-269)

*KUDRET VE KUVVETİN
NOKSANLIĞINI ÖZÜRLE ARZETME*
264. Ey sâkî, sohbeti süsle! Ey sâkî,
mürüvvet eyleyerek şarâp ver! / 265.
Lütfen iltifat göster bir bardakla dimâğımı
tazele! / 266. Gam durağında yalnız
kalmışım: Ne dost, ne beraber oturacak
kimse, ne de derdime ortak var?! / 267.
Benzerlerimin hepsi gitmiş. Söz
mülkünden düzen gitmiş. / 268. Bu
mecliste seninle ben kalmışız. Gel, bu
bezmi şenlendirelim! / 269. Sen şarap ver,
ben içeyim. Ben şiir okuyayım, sen kulak
ver! (s.57)

Fuzûlî, dönemin şiir anlayışı hakkındaki görüşlerini ve kendisinin "harap edilmiş bir bahçenin tamir"ine tâlip olduğunu ifade edip sâkîyle ilk konuşmasına ara verir. Hemen sonraki bölümde -ki özel olarak "Sâkî-nâme" başlığı verilmiştir-, Ebu Nuvâs (ö. 198/813 [?]), Nizâmî (ö. 611/1214 [?]) ve Nevâî (ö. 906/1501) gibi söz ustalarının destek görmesi,

¹¹ Filizok 2017b: 8'den alınan tablonun Leylâ vü Mecnûn mesnevisine uyarlanmış şeklidir.

kendisinin ise eleştirilere uğramasını sâkiye -dolayısıyla kurgusal okuyucu (*narrative audience*), dahası gerçek olan bir okuyucu kitlesi yani yönetime (*authorial audience*)-şikayet¹² edecektir:

Türk ü Arab u Acemde eyyâm	297. Zaman, Türk, Arap ve Acem'de her
Her şâire vermiş idi bir kâm	şâire murâdını verdi / 298. Ebî Nüvâs'ı,
Şâd etmiş idi Ebî Nüvâsı	Hârûnü'r-Reşid'in hediyeleri
Hârûn-ı halifenin atâsı	sevindirmişti / 299. Şirvânşah'ın saygı
Bulmuştu safâ-yı dil Nizâmî	gösterdiği Nizâmî, gönül rahatlığı
Şirvân Şâha düşüp girâmî	bulmuştu / 300. Söz, bilen Nevâyî,
Olmuştu Nevâyî-i sühan-dân	Horasan şâhı tarafından takdir görmüştü.
Manzûr-ı şehinşeh-i Horâsân (297-300)	... 309. Benden çıkan her söze, meclisten
...	bin kötöleme gelir (s. 61-62).
Her söz ki gelür zuhûra benden	
Bin ta'ne bulur her encümenden (309)	

Bundan sonra, üç bölümde daha (*e. d.*) sâki, dinleyici olarak karşımıza çıkar. Ön dış katmanda toplam beş bölümde Fuzûlî'nin kendisine eserini yazma sebebini ve söz söylemedeki gücünü anlatırken gördüğümüz sâki, asıl hikâye boyunca da “Tamâm-ı Sühân”¹³larda ve diğer bazı bölümlerde belirli aralıklarla görülür. Şair, üç TS'de onunla açıkça “sâki” hitabını kullanarak konuşur. Ancak diğer on üç TS'de de ismi söylenmeden ona seslenildiği izlenimi uyandırılır. Sâki ise bu hitaplar karşısında daima iyi bir dinleyici olma konumunu korur. O, bütün mesnevi içinde, ilk ve son kez - TS'lerin bitimindeki “Cevâb-ı mes'ele” bölümünde- konuşturulur¹⁴.

Hikâyenin yüzeysel yapısında (bölüm, Fr. segment, séquence) görülen TS'ler, metinde konu geçişini sağladıklarından hikâye etme ve onun yapısal düzlemine ait birimler (dizi, Fr. épisodes) olarak da önem taşır (Filizok 2017c: 1). Metindeki sıralanışı, gazelden önce ya da sonra gelişi, beyit numarası ve hitap şekline göre metinden çıkarılan TS'lerin tablosu şöyledir:

¹² Halil İnalçık, Fuzûlî'nin Kanunî Sultan Süleyman'dan himâye görme arzusu içinde olduğu düşüncesini destekler (İnalçık 2015: 401, 408-410).

¹³ Tamâm-ı Sühân'lar yazıda TS şeklinde gösterilmiştir.

¹⁴ Agâh Sırrı Levend, konu geçişleri için TS'lerin kullanılmasını Fuzûlî'nin farkı ve başarısı olarak görür (Levend 1959: 268).

TS sırası	Sayfa no	Sıra ¹⁵	Beyit No	Gazel ¹⁶	Sâkiye sesleniş	TS sırası	Sayfa no	Sıra	Beyit no	Gazel	Sâkiye sesleniş
TS 1	116	24	687-696	Ö	+	TS 9	332	84	2278-2326	Ö ¹⁷	-
TS 2	126	27	759-760 ¹⁸	Ö	-	TS 10	340	86	2332-2375	Ö	-
TS 3	246	65	1633-1636	Ö	-	TS 11	362	91	2492-2496	Ö ¹⁹	-
TS 4	257	69	1713-1784 ²⁰	Ö	-	TS 12	397	105	2720-2731	Ö	-
TS 5	281	73	1890-1908	Ö (Murabba)	-	TS 13	417	111	2853-2861	Ö	-
TS 6	291	76	1964-1973	Ö (Murabba)	-	TS 14	428	114	2926-2951	Ö	-
TS 7	310	79	2111-2157 ²¹	-	+	TS 15	435	116	2973-3008	-	+
TS 8	316	80	2158-2177 ²²	-	-	- 16 ²³	439	117	3009-3015	-	Sâkî'nin cevabı

Tablo 3- Leylâ vü Mecnûn'da Tamâm-ı Sühân bölümlerinin konumu.

Buna göre 1., 7. ve 15. TS'lerde sâkiye doğrudan seslenilir. Fuzûlî, TS 1 ve TS 7'de sâkiden gamını unutturması için şarap isterken TS 15'te artık söyleyecek gücünün kalmadığını ifade ederek şarap vermemesini talep eder. Ortadaki TS'lerde ise Leylâ-Mecnûn aşkında hızlanan olayları özetlemek için bu bölümler kullanılır. TS'lerin heyecanın arttığı gazellere bağlı olarak ilerledikleri ve duygunun en üst noktaya çıktığı anda sükûneti sağladıkları görülmektedir (TS 8 istisna). Sadece TS 5 ve TS 6, gazel formu sonrası değil, murabba sonrasıdır. Öncesinde murabbaların yer aldığı bu iki TS, mektuplaşmayla ilintilidir (Leylâ'nın evlendirilmesi üzerine Mecnûn'un mektubunun ulaştırılması ve bu mektubu alan Leylâ'nın durumunun özeti, TS 5-6) ve hikâye daha da hız kazanır (Ayan 2011: 281-283, 291-292).

Metindeki ilk TS (TS 1) -Leylâ'nın Mecnûn'dan uzaklaştırılması üzerine söylenen ilk gazel ile Mecnûn'un durumunun anlatıldığı bölümler arası-, şudur:

¹⁵ Mesnevide "Dibâçe-i Kitâb-ı Leylâ vü Mecnûn", başlıklı ilk bölüm, ilk sıra olarak kabul edilmiştir.

¹⁶ S, gazelin bölümün sonunda Ö ise öncesinde olmasına işaret etmektedir.

¹⁷ Gazel formunda yazılmış bir münacat olup başlığı "Temâmî-i münâcât"tır.

¹⁸ En kısa TS (2 beyit).

¹⁹ Gazel formunda münacat olup başlığı "Münâcât"tır.

²⁰ En uzun TS (71 beyit).

²¹ En fazla beyitle sâkiye seslenen TS'dir.

²² Bu bölümde başlık, "Der-Temâmî-i sühan" şeklindedir.

²³ Sâkî, Fuzûlî'ye ilk defa cevap verdiğinden TS'lerle birlikte gösterilmiştir.

Sâkî getir ol mey-i mugânî
 Kim unudalım gam-ı cihânî
 Rahm eyle ki kasd-ı cân eder gam
 Bağrım sitemiyle kan eder gam
 Kıl 'aklımı bâde ile zâ'il
 Çarhın siteminden eyle gâfil
 Feryâd ki çarh bî-vefâdır
 Dâ'im işi cevri ile cefâdır
 Bir âdet ile medârî yokdur
 Devrânının i'tibârî yokdur
 Ger hem-nefes etse iki yârî
 Bir yere getirse iki âb u nârî
 Elbette sebep salar araya
 Anları esir eder belâya (687-693)

687. Sâkî, o mugânın şarabını getir de cihânın gamını unutalım / 688. Merhamet eyle! Gam (keder) cânıma kasd ediyor; bağrımı sitemiyle kan ediyor / 689. Şarab ile aklıma al; feleğin siteminden beni habersiz eyle! 690. Feryâd olsun, çarh, vefâsızdır. Daima eziyet ve cefâdır / 691. Dönüşü hep aynı değildir. Zamanının itibarı yoktur / 692. İki sevgiliyi aynı havayı soluyacak kadar yaklaştırırsa, su ile âteşi bir yere getirirse, /693. elbette araya bir sebep salar, onları bir belâya tutsak eder (s.116-117).

Bundan sonra TS başlığını taşıyan beş bölümde ise, sâkiye doğrudan hitap yoktur ve hikâye hızlı bir tempo kazanır:

Söz muhtasar, ol esir-i sevda
 Bir nev' ile oldu halka rüsvâ
 Kim KAYS iken adı oldu MECNÛN
 Ahvâlini etdi gam diğer-gün
 (759-760)

759. Söz kısa kesilsin! O sevda tutsağı, bir çeşit halka maskara oldu / 760. Gam, durumunu ters yüz etti. Adı KAYS iken MECNÛN oldu (s.126).

Son TS (*TS 15*), Fuzûlî'nin söz söylemeye mecalinin kalmadığı ("Sâkî mütegayyir oldu hâlim/ Söyleşmeğe kalmadı mecâlim") ve feleğin ("sipihri-i lâ'ib", "gerdûn") sözlerini sâkiye naklettiği şu bölümdür:

Şâ'irliğe iftihâr edipsin
 Kızbi özüne şî'âr edipsin
 ...
 Şerh eylemek istedin fesâne
 Kıldın söze anları bahâne
 Emvâta sözünle etdin âzâr
 Töhmelere eyleyüp giriftâr
 ...
 Olmaz mı bu bâ'is-i 'azâbın
 Bu mes'eleye nedir cevâbın?
 (2997, 3004-3005, 3008)

2997. Şairliğine öğünmüşsün! Yalanı kendine huy edinmişsin! ... 3004. Sen efsâne anlatmak istedin! Sözüne onları bahâne eyledin! / 3005. Ölülere haksızlıklar ettin! Rahat rahat uyuyanlara işkence verdin! ... 3008. senin azâb görmene sebep olmaz mı? Öyleyse bu meseleye cevâbın nedir? Mecnûnla Leylâyı anarak rûhlarını sevindirdin! (s.438-439)

Feleğin nakledilen bu sözlerine, sâkinin teselli vermek için konuştuğu tek bölüm -ki hemen ardından gelen bölüm olup- şöyledir:

Cevâb-ı mes'ele
 Ey tûtî-i büstân-ı güftâr
 Sarrâf-ı sühan Fuzûlî-i zâr
 Aldanma eğer sipihri-i lâ'ib
 Ta'n ile sana dediye kazib
 Eş'âra yaman deyüp usanma

MESELENİN CEVÂBI
 3009. Ey söz bahçesinin papağanı! Ey söz sarrâfı Fuzûlî! / 3010. Bu oyuncu felek sana, ayıplayarak yalancı dese, aldanma! / 3011. Şiirlerine yaman deyip usanma! Nazmın sermayesini kolay bulunur sanma! / 3012. Gönül hazinesinin, incisi

Sermâye-i nazmı sehl sanma Sözdür güher-i hizâne-i dil İzhâr-ı sıfât-ı zâta kaabil Cân sözdür eğer bilirse insân Sözdür ki derler özgedir cân Bi'llâh bu yaman mıdır ki hâlâ Emvâtı söz ile kıldın ihyâ MECNÛN ile LEYLÎyi kılup yâd Ervâhlarını eyledin şâd (3009-3015)	sözdür! Kişinin sıfatlarını ortaya koyma kaabiliyeti odur. /3013. Eğer insan bilirse cân sözden ibarettir. Cân, başkadır bu sözdür! / 3014. Billâhi, şimdi bu yaman mıdır ki, sen ölüleri sözle dirilttin!? / 3015. Mecnûnla Leylâyı anarak rûhlarını sevindirdin! (s.439-440)
--	--

Metinde tamamı ifade edilen bu TS'ler dışında kalan ve ara ara geçilen sâkî düzlemleri şunlardır: Bunlardan ilki Mecnûn'un doğumu, son geçiş ise Leylâ'nın ölümü sahnesinde gerçekleştirilir. Ayrıca Leylâ'nın Mecnûn'a istenmesi, Mecnûn'un çöle düşüşü, Leylâ'nın İbni Selâm'a verilmesi ve evlilikleri, İbni Selâm'ın ölümü olmak üzere sâkî düzlemine yedi defa geçilmiştir. Hikâyenin geriliminin arttığı sahnelerde görülmeleri yazarın, bilinçli olarak bu geçiş tekniğini kullandığını göstermektedir. Sâkînin yer aldığı bu geçiş bölümleri ile ilgili çıkarılan ayrıntılı tablo şöyledir:

Bölümleme ve Beyit Sırası			Başlıklar		
Sıra	Bölüm no ²⁴	Beyit no	Bölüm adı	Önceki bölüm	Sonraki bölüm
1	18	485	Bu tuğrâ-yı misâl-i mahabbettir ve dibâce-i divân-ı mihnetdir	Saadetli bey hazretlerini öğme	Belâ binasının kurulması ve tüzüntüyle tutkunluğun başlangıcı
2	36	984	Bu Mecnûnun atası Leylîye hâstârlık ettiği ve Leylî atasının Mecnûndan bizârlığıdır	Bu gazel Mecnûn dilindedir	Bu Mecnûn atasının hırmânıdır gayr-ı bâbdan tedbir-i dermânıdır
3	44	1179	Bu Leylî ahvâlınden bir haberdir Ma'sûk u 'âşık etvârından bir eserdir	Bu Mecnûn-ı derd-mendin kebûter ile şerh-i hâlidir ve andan iltimâs tedarük-i mâfil-bâlidir	Bu Leylinin çerâğ ile mâcerâsıdır ve andan çâre-sâzi-i dil temennâsıdır
4	54	1410	Nevfelin Mecnûn ile mukaddime-i ihtilâttır ve anınla inbisâttır	Bu Leylinin İbni Selâma giriftâr olduğudur ve yârdan mahrûm-ı mukayyed-i ağıyâr olduğudur	Bu Mecnûnun Nevfel ile kıldığı derd-i dil ve şerh u tafsil-i mâcerâsıdır
5	67	1659	Bu İbni Selâmın Leylî visâline râğb olduğudur ve bu da'vâda subh-ı ümîdi kâzib olduğudur	Bu Mecnûnun körlük bahânesi ile dil-dârî cemâlin gördüğüdür ve dide-i ümîdin tûtiya-yı maksûda yetirdiğidir	Bu gazel Leylî dilindedir
6	87	2376	Bu İbn-i Selâmın keyfiyyet-i vefâttır ve Leylinin ol belâdan necâttır	Temâmî-i sühân	Gazel
7	108	2759	Leylinin bahâr-ı 'ömrü hazâna erdiği	Bu gazel Mecnûn dilindedir	Leylî'nin anasına vasıyyet ettiği ve dost yâdiyle dünyâdan gitdiği

Tablo 4- Leylâ vü Mecnûn'da hikâye içi sâkî düzlemine geçişleri gösteren tablo.

²⁴ Bölüm numaraları, mesnevinin ilk bölümü olan "Dibâce-i Kitâb-ı Leylâ vü Mecnûn" ile başlatılmıştır.

Resim 3- Kays'ın doğumu. Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn, y.21a. Bibilothèque Nationale de France, Turc 316, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84272029/f49.item.r=turc%20316.zoom>

Kaderini bilerek dünyaya gözlerini açan Kays'ın -ki bu Fuzûlî'nin hikâyeye eklediği motiflerden biridir, Nizamî'de böyle bir motif yoktur buna en yakın motif, Hüsrev Dehlevî'nin de (ö. 725/1325) Mecnun u Leyli'sinde (698/1299) yer alan Kays'ın aşkıdan dolayı deli olacağıının bir müneccim tarafından bilinmesidir (Levend 1959: 42)- hikâye içi düzlemde doğuş ânından hemen sonra bir bebek olarak mucizevî bir şekilde sâkî ile konuştuğu ilk sahne şöyledir:

Bir mey bana sun ki mest ü medhûş
Dâ'im özümü kılam ferâmûş
Ne geldüğimi bilem cihâna
Ne anı ki nicedir zemâne
(486-487)

486. Bana bir şarap sun ki sarhoş ve korku
içinde daima kendimi unutabileyim. 487.
Ne geldiğimi bileyim cihâna? Ne de
zâmânın nice olduğunu bileyim!? (s.89-
90).

Hikâye içi düzlemde Leylâ'nın Mecnûn'a istenmesinden sonra yer alan üçüncü sâkî geçişi, çöle düşen Mecnûn'un sırasıyla dağ, ceylan ve güvercin ile konuşturulmasının ardından Leylâ'nın durumunun anlatıldığı ("Bu Leyli ahvâlinden bir haberdir Ma'sûk u 'âşık etvârından bir eserdir") şu bölümdedir:

Sâkî, müte'ellim humârim
Müştâk-ı şerâb-ı hõş-güvârim
Üftâdeliğim gör etme ihmâl
Rahm et bir ayağ ile elim al

1179. Ey sâkî, mahmurluktan acı
duymaktayım! Tatlı şaraba hasret
çekmekteyim! / 1180. Düşkünlüğümü
görüp ihmâl etme! Bana acıyarak bir
bardakla elimi tut! /1181. Mademki temiz

İzhar kılup safây-meşreb
 Bu bezmi çün eyledin müretteb
 Bezm ehline nevbet ile ver câm
 Hem hâs ri'âyet eyle hem 'âm
 MECNÛNa hemîn şerâb tutma
 LEYLÎyi ki asldır unutma
 Dihkân-ı fasih-i Fârsî-zâd
 Bu gülşene böyle dikdi şimşâd
 (1179-1184)

ahlâklılığını ortaya koyup bu meclisi düzdün! / 1182. Meclistekilere bardağı sırayla ver! Hem seçkinlere hem de sıradan olanlara saygı göster! /1183. Bu Mecnûna şarab tutma! Aslolan Leylâdır onu unutma! /1184. Fars asıllı hoş söyleyen bir şâir, bu bahçeye şimşâdı böyle dikti, (s.184).

Resim 4- Mecnûn'un Leylâ'nın mezarına kapanarak can vermesi. Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, y.125b. Bibilothèque Nationale de France, Turc 316, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84272029/f258.item.r=turc%20316.zoom>

***

Yukarıda 1183-1184. beyitlerde bahsi geçen Fars asıllı kişi, Ebulferec İsfahanî (ö. 356/967) olmalıdır. Leylâ ve Mecnûn hakkında Araplar arasındaki rivâyetleri, *el-Egâni* isimli ünlü eserinde toplayıp sistematize etmiştir (Abdelmaksoud 2004: 8-11, 23). Az da olsa Leylâ ile ilgili bilinenlere de, onun kitabı aracılığıyla ulaşılabilmektedir (Abdelmaksoud 2004: 54). “Aslolan Leylâdır onu unutma! / 1184. Fars asıllı hoş söyleyen bir şâir, bu bahçeye şimşâdı böyle dikti” ibaresi ile de Fuzûlî'nin bu gerçeklere, işarette bulunduğu tahmin edilebilir.

Yine bu aşkı, tasavvuf boyutuna taşıyan Nizâmî'nin Leylâ ile Mecnûn'unda da İsfahanî'ye göndermede bulunulmaktadır (“Fars”ın fasih dehkanı Arap halinden şöyle rivayet ediyor”, Nizami 2001: 154). Nizâmî ve Fuzûlî'de geçen Arapçada “köy sahibi, köyün ileri geleni, çiftçi, arazi sahibi” demek olan “dehkan/dihkan” kelimesinin XI. yüzyılda ve daha önceleri bedevînin zıddı olarak şehrîli Araplar, İranlılar ve eski Acem padişahlarının kıssalarını bilen kişileri de ifade eden bir asalet göstergesi olduğu görülmektedir (Sümer 1994: 9/290). Buna göre Fuzûlî'nin, yalnızca Nizâmî'nin eserine değil onun önemli kaynaklarına bakan bir dihkan olan İsfahanî'nin eserine de bir göndermede bulunduğu hatta Nizâmî'nin Mecnûn ve İlahî aşkı öne çıkararak daha çok tasvirlerin arkasına gizlediği Leylâ'yı, *el-Egâni*'den tamamlayıp Leylâ'nın “asl”ına ve

âşıklığına vurgu yaptığı açıktır.

***

4, 5 ve 6. hikâye içi sâkî düzlemi, Mecnûn'a dost olan Nevfel ve Leylâ ile evlenmek isteyen İbni Selâm'la ilgilidir. Sâkîye son olarak Leylâ'nın ölümünün verdiği üzüntü ile geçiş yapılmaktadır:

Sâkî göze geldi neş'e-i mey
Bir nice kadeh yürüt pey-â-pey
'Azm-i tarab etdin ihtimâm et
Zevkın tarab ehlinin temâm et
Bezm ehline câm-ı lâle-gûn tut
Ammâ bana cümleden füzûn tut
Zîrâ ki henüz nîm-mestim
Gam silsilesine pây-bestim
Hoşdur tarab ehlinün bu bezmi
Dağılmağa olmasaydı azmi
Târih-nüvis-i hâl-i eyyâm
Bu kıssaya beyle verdi itmâm
Kim vasıldan olmayup tesellî
MECNÛNdan alanda dür LEYLÎ
Kesmişdi teallukın cihândan
Kat'-ı nazar eylemişdi cândan (2759-
2766)

2759. Sâkî, şarabın neş'esi göze geldi; ard arda bir kaç kadeh yürüt! / 2760. Mademki eğlendirmeye azm ettin biraz gayret et; eğlencedekilerin zevkini tamâm et! / 2761. Meclisdekilere gelincik renkli bardak tut! Ammâ bana hepsinden fazla tut! / 2762. Zîrâ ben henüz yarı sarhoşum; gam zincirine de ayağım bağlıdır! / 2763. Eğlencedekilerin bu, meclisi, dağılır cinsten olmasa, hoştur! 2764. Günlerin durumunu yazan târihçi, bu hikâyeyi şöyle tamamladı: / 2765. "Leylî kavuşmadan teselli bulmayıp Mecnûn'dan uzaklaşınca; / 2766. dünyadan ilgiyi ve cânından ümidi kesmişti! (s.404-405).

Yukarıdaki beyitlerde geçen bu aşk hikayesini bitiren ve günlerin ahvalini yazan tarihnüvis olarak Fuzûlî'nin andığı kişi yerine Nizâmî'de "Şairlerin meşhuru bu hikâyeyi şöyle bitiriyor:" ile hikayenin bitişine geçilir (Tarlan 2001: 233). Aslında bu durum her iki şairin de oluşturdukları bir kişilik üzerinden ve kendilerinden tecrid ederek metinlerini tamamlamayı tercih ettiklerini göstermektedir. Bu aynı zamanda acı sonu hafifletmek için bir başkasına söz söyletmektir.

Sonuç

Fuzulî'nin, *Leylâ vü Mecnûn* anlatısını tahkiyede kurduğu *Leylâ-Mecnûn* ile *Fuzûlî-Sâkî* olmak üzere iki temel söylem düzeyinde ilerlettiği ve belirlediği 119 bölümü, bu iki katmanlı plan içine ustalıkla yerleştirdiği görülmektedir. Esere adını veren iki âşığın, Leylâ ve Mecnûn'un hikâyesi (çekirdek hikâye), "Bu tuğrâ-yı misâl-i mahabbetdir ve dîbâce-yi dîvân-ı mihnetdir" başlıklı bölüm ile (Bölüm 18) başlamaktadır. Buna geçmeden bu aşkın anlatımı için Fuzûlî-sâkî düzlemi kurularak bu öykünün, Fuzûlî/anlatıcı tarafından sâkîye anlatılıyormuş izleniminin ilk on yedi bölüme serpiştirilmesi (Bölüm 11, 12, 13, 14, 16), anlatım tekniği bakımından Fuzûlî'nin diğer *Leylâ ve Mecnûn* yazarlarından ayrıldığı orijinal tarafıdır. Buna göre eser, tahkiye zamanı ve asıl hikâyesinin zamanı olmak üzere iki temel zamanda ilerler. Anlatıcı, sâkînin bulunduğu bir mecliste asıl hikâyesini anlatmaya başlar. Sâkîye hitapları ve hikâye ediş, aktüel zamana yani "şimdi"ye bağlı, asıl hikâye zamanı ise "geçmiş"e aittir. Anlatıcı bize bir taraftan tahkiye ânını anlatırken bir taraftan da asıl hikâyeyi anlatır. Kısaca asıl hikâyeyi tahkiye ânının hikâyesi içine yerleştirmiştir. Bu durumda anlatıcı, birinci

hikâyenin içinde, asıl hikâyenin ise dışındadır. Yani bugünkü modern anlatım tekniklerine göre metin, sadece *intradiégétique düzlemine* (hikâye içi düzlemi/katmanı) sahip değildir. Aynı zamanda bu anlatının şekil kazandığı, redaksiyonunun yapıldığı, çekirdek anlatının içinde bulunmayan “hikâye dünyası dışı” (*extradiégétique*) bir anlatıcı (Fuzûlî) tarafından sâkîye anlatıldığı bir düzleme daha sahiptir. Bu iki anlatı düzeyi (*i. d.* ve *e. d.*), mesnevi boyunca birbirine sarmal olarak ilerletilir. Bu düzlemlere göre anlatıcı Fuzûlî’nin hikâye etmedeki konumu da değişiklik göstermektedir (olayın dışında *hétérodiégétique* yahut içinde *homodiégétique* olması).

Sâkî-Fuzûlî hikâye düzlemi (*extradiégétique*) sadece mesnevisinin dışında başlayıp bitirilmez. Fuzûlî’nin bu düzlemi kurgularken çekirdek hikâyenin öncesi, içi ve sonrası olmak üzere üç ayrı yolu kullanmış olması da teknikteki ustalığıdır. Dış katmanda 5 bölümde sâkî düzlemine (*e. d.*) Fuzûlî’nin kendisine eserini yazma sebebini ve söz söylemedeki kudretini anlatmak için geçilir. Hikâye içinde yer alan sâkî düzlemine hikâyenin başlama ve geriliminin arttığı bölümlerde (Leylâ’nın Mecnûn’a istenmesi ve reddi, İbni Selam’la evlendirilmesi, kocasının ve Leylâ’nın ölümleri gibi) 7 defa (Bölüm 18, 36, 44, 54,67, 87, 108) ve “Temâmî-i sühan”larda ise hikâyeyi (*i. d.*) başlatma, hızlandırma ve bitirme fonksiyonu ile 3 defa olmak üzere 15 bölümde geçildiği tespit edilmiştir. Bu üç tip düzlem değiştirme konumu, hikâye bittikten sonra sâkînin ilk ve son kez konuşturulması ile de orijinal bir şekilde sonlandırılması da hikâyenin çarpıcılığını artırır.

Mesnevîde e.d. düzleminde eserin yaratım sürecindeki sorgulamaların ve kararların sâkî nezdinde okuyucuya aktarımı ile yazar ve okur arasındaki mesafe daraltılmış, eserin yazılma zamanına geçişlerle daha samimi bir anlatım sağlanmıştır. Fuzûlî’nin, Nizâmî’den anlatım farkı da burada aranmalıdır. Nizâmî’nin, eserindeki düzey geçişlerini hikâye içi hikâyelerle kurguladığı Fuzûlî’nin ise bunu sâkî ile diyalog düzeyi oluşturarak gerçekleştirdiği ve dolayısıyla daha rahat ve çarpıcı bir anlatıma ulaştığı açıktır. Yapılan taramalar sonucunda diğer *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinde böyle devamlı ilerleyen, çekirdek hikâyeyi kuşatan ve geçişler yapılan bir redaksiyon (sâkî-yazar düzlemi) olmadığı görülmüştür.

Kısaca Fuzûlî’nin *Leylâ vü Mecnûn* anlatısını etkili kılan, efsanevî iki âşığın birbirine duyduğu temiz bir aşkın Tanrı’ya uzanan hikâyesini konu almasından ibaret değildir. Okuyucunun, Leylâ-Mecnûn’un aşk hikâyesini, bunun üstünde geliştirilen sâkî-Fuzûlî hikâye düzleminden takip etmesi, Fuzûlî’nin anlatım tekniğinin diğer *Leylâ vü Mecnûn* yazarlarından en belirgin farkıdır. Aynı aşkı bir hikâyede iki ayrı biçimde yanyana ve ustalıkla geliştirmeyi başarması onu, çağının ötesinde bir yazar yapar. Mesnevi boyunca okuyucuya bir taraftan Leylâ ve Mecnûn’un birbirine duyduğu aşkı anlatırken diğer taraftan da bu aşk üzerinde düşünme ve sorgulama, yazara ise bu aşkı anlatırken çektiği güçlüğü ve olgunlaşma evrelerini ifade etme imkânı sunar. Ayrıca eser, içinde derin bir aşk felsefesini de barındırır; dahası ilerleyen sahnelerde Fuzûlî, aşkın felsefesi kadar aşkı anlatmanın güçlüğüne de sorgularken sorguladır. Bu ikinci düzlemde karşısına muhatap olarak koyduğu “sâkî”, mesnevi boyunca önemli bir karakter dahası rol üstlenir. Anlatıcı Fuzûlî, hikâye boyunca belirli aralıklarla sâkîye seslense de onun belirgin vasfı, dinlenmek isteyen bir şairi dinlemeyi bilen ve onu anlayışla karşılayan bir kişiliğe sahip

olmasıdır. Fuzûlî, söz söylemek kadar, dinlenmenin gerekliliğini (muktezâ-yı hâl) ve önemini ortaya koyan bir belâgat ustasıdır. Sâkî, bir tarafıyla zımmen de olsa okuyucuyu temsil eder. Dahası onun vasıtasıyla Fuzûlî, muarızlarını ve tenkitçilerini de sağaltmaktadır. Bunu sâkînin konuşurulduğu yegane sahnede, bu acıklı aşk hikâyesini anlatmasında bir kusur olmadığını bizzat ona ifade ettirdiği bölümde açıkça görürüz. Bu söylem, Fuzûlî'nin muarızları kadar kendini de iknâ etme, (böyle bir aşk hikâyesini) anlatma problemi ile yüzleştiği ve ruhunu ortaya koyduğu en ilginç sahnelerden biridir. Feleğin (ki burada aşkı anlatmayı boş ve ayıp görenleri temsil eder) olumsuz söylemini, sâkînin olumluya döndürüp öyküleme arzusunu sürdürmesine sessiz ama “yardımcı” bir rol üstlendiği muhakkaktır. Fuzûlî, sâkî gibi bu hikâyeyi dinleyenler/okurlarının da aşkın ıstırapı karşısında çoğu zaman sessiz ama teşvik edici ve takdîrkar olmasını bekler. Leylâ ve Mecnûn'un aşkı, -bunun da ötesinde insan ruhunun gerçek güzelliğe kavuşmada yaşadığı güçlüğü macerası ve sonunda mutlaka kavuşacağı mesajı- karşısında Fuzûlî, kendini ve bizi teskin etmeyi sâkî/dinleyici-Fuzûlî/anlatıcı düzleminde sık sık vurgular. Onun seçtiği bu anlatım tekniğinin kusursuzluğu karşısında (altın oran) yapılabilecek tek şey, mesnevînin bitiş beytinde de kendisinin söylediği gibi iki kere susmaktır.

*Dem hayr sözünden ur demâdem
Ver hayr demezsen ebsem ebsem*

Kaynakça

- ABDELMAKSOU, Belal Saber Mohamed (2004). Leylâ ile Mecnûn Mesnevisinin Arap, Fars ve Türk Edebiyatı'nda Ele Alınış Biçimi ve Larendeli Hamdî'nin Eseri. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- ARAÇ, Ünal (2014). “İslâm Resminde Leylâ ve Mecnûn ve Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Öyküsünün Resimli Örnekleri”. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- ARASLI, Hamid (1977). Leylâ ve Mecnûn. Bakü: Gençlik Neşriyatı.
- Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-su'arâ. Ali Emiri Manzum 772. İstanbul: Millet Kütüphanesi.
- AYAN, Hüseyin (2011). Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn. (5. Baskı). İstanbul: Dergâh.
- DOĞAN, Muhammet Nur (1996). Fuzûlî Leylâ ve Mecnûn. İstanbul: Çantay.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (Tsz.). Fuzûlî Divânı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- İNALCIK, Halil (2015). Has-bağçede 'Ays u Tarab Nedîmler Şâirler ve Mutrîbler. İstanbul: İş Bankası.
- İPEKTEN, Halûk (1996). Fuzûlî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları. Ankara: Akçağ.
- JAHN, Manfred (2012). Anlatıbilim. Bahar Derviřcemalođlu (Çev.). İstanbul. Dergâh.
- KAHRAMAN, Mehmet (2011). Leyla ve Mecnun Romanı –Dâstân-ı Leylî vü Mecnûn-. (2. Baskı). Ankara: Akçağ.
- KAPLAN, Mehmet (1996). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3- Tip Tahlilleri. (3. Baskı). İstanbul: Dergâh.

-
- LEVEND, Agâh Sırrı (1959). Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi. Ankara: İş Bankası Yayınları.
- NİZAMÎ (2001). Leylâ ile Mecnun. Ali Nihat Tarlan (Çev.). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- ONAN, Necmettin Halil (1956). Fuzuli Leylâ ile Mecnun. İstanbul: Maarif Basımevi.
- SÜMER, Faruk (1994). “dihkan”. İslâm Ansiklopedisi. C. 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 289-290.
- TARLAN, Ali Nihat (1922). İslâm Edebiyatında Leylâ ve Mecnun Mesnevisi. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- TEKİN, Gönül (2009). “Divan Edebiyatındaki Bazı Motiflerin Mitolojik Kökenleri”. Türklük Bilgisi Araştırmaları / Journal of Turkish Studies 33/2. Harvard: Harvard University.
- YILDIZ, Alpay Doğan (2004). “Eski Bir Bahçenin Yeniden Düzenlenişi ya da Fuzûlî'nin Hikâyesi Leylâ ve Mecnun'u Sunuşu”. Bilig. 29: 201-222.

Elektronik Kaynakça

- FİLİZOK, Rıza. “Hikâye Etme' Düzlemleri”. <http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=484> (Erişim tarihi: 19.07.2017a)
- FİLİZOK, Rıza. “Hikâye Etme Bilimi”. <http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=478> (Erişim tarihi: 19.07.2017b)
- FİLİZOK, Rıza. “Hikâye ve Romanda Bölümler ve Diziler”. <http://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=1293> (Erişim tarihi: 05.05.2017c)
- FUZÛLÎ, Leylâ vü Mecnûn. Bibilothèque Nationale de France, Turc 316, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84272029/f10.item.r=turc%20316> (Erişim Tarihi: 26.07.2017)